

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XV (2017)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.15.19

Anna Walska-Golowska

„Biblioteczka Biologiczna” – popularnonaukowa seria wydawnicza Książnicy-Atlas

Wprowadzenie

Książki dla dzieci i młodzieży budzą zainteresowanie wśród badaczy literatury, bibliologów i pedagogów. Część propozycji dla młodego odbiorcy ukazywała się i ukazuje się w specjalnie przygotowanych dla nich seriach. Ta popularna forma wydawnicza pojawia się w publikacjach dostarczających informacji bibliograficznych (Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939, oprac. B. Krassowska, A. Grefkowicz, 1995), jak i omawiających serie literackie (E. Jamróz-Stolarska, *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1989*, 2014). Dzieje książki popularnonaukowej w Polsce nie zyskały dotychczas szczególnego zainteresowania, a zaproponowany przez autorkę temat, stanowi punkt wyjścia do podjęcia w przyszłości szerszych analiz, dotyczących serii wydawniczych książek popularnonaukowych dla dzieci i młodzieży, ukazujących się w Polsce w latach 1918–1939.

Książnica-Atlas

Rok 1868, wiążący się z przyznaniem Galicji dość szerokiej autonomii, wyznacza przełom w zaborze austriackim. Doszło wówczas do spolszczenia administracji i szkolnictwa, co dodatkowo wpłynęło na rozwój piśmiennictwa i bibliotek (znacząco w Krakowie)¹, ale też na ożywienie ruchu wydawniczego, między innymi we Lwowie². Rezultatem starań Rady Szkolnej Krajowej, która reorganizowała szkolnictwo galicyjskie, było powołanie do życia 1 stycznia 1885 r. we Lwowie naukowej oficyny pod nazwą Administracja Wydawnictw, działającej w strukturach prawno-organizacyjnych tamtejszego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (TNSW), utworzonego rok wcześniej. W ciągu kolejnych kilkudziesięciu lat oficyna TNSW wydała wiele

¹ B. Bieńkowska, H. Chamerska, *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992, s. 63.

² E. Wójcik, *Produkcja wydawnicza Lwowa w latach 1919–1939 – problemy metodologiczne*, [w:], Kraków-Lwów, T. XI: *Książki XIX–XX wieku*, Kraków 2014, red. W.M. Kolasa, I. Pietrzkiewicz, M. Rogoż, s. 28–29.

arcydzieł literatury polskiej i obcej, liczne podręczniki głównie dla szkół galicyjskich, atlasy i mapy. Atlasy pojawiły się najpóźniej na rynku wydawniczym ze względu na wysokie koszty zaplecza technicznego, niezbędnego do produkcji kartograficznej.

Dalszy rozwój oficyny hamowały ramy statutowo-organizacyjne TNSW. 1 stycznia 1914 r. poczyniono doraźne zmiany, przyznające Administracji Wydawnictw większą samodzielność. Ze względu na panującą wojnę na trwalsze przekształcenia trzeba było poczekać jeszcze dwa lata³. W dniu 11 czerwca 1916 r. walne zgromadzenie TNSW zatwierdziło utworzenie z Administracji Wydawnictw odrębnej instytucji pod nazwą Książnica Polska TNSW. Mimo trudności ekonomicznych trapiących państwo polskie w pierwszych latach niepodległości, Książnica Polska rozwijała się pomyślnie. Kontynuowano wydawanie podręczników dla szkół średnich i handlowych, a po 1918 r. również dla szkół podstawowych⁴. Najbardziej kosztowna, a przez to trudna dla firmy, była produkcja kartograficzna. Małe mapy wydawano we Lwowie, a większe drukowano w Instytucie Wojskowo-Geograficznym w Wiedniu⁵.

W 1920 r. postanowiono cały proces produkcji kartograficznej przenieść do kraju. Zarząd i rada nadzorcza Książnicy Polskiej postanowiły ze względów organizacyjnych i finansowych powołać osobną firmę kartograficzną pod nazwą Atlas, która przejęłaby od Książnicy Polskiej wszystkie wydawnictwa kartograficzne. Zrealizowanie takiego zamysłu przerastało możliwości finansowe spółdzielni, jaką była wówczas Książnica Polska, a zmianę statusu na spółkę akcyjną – mimo iż przyspieszyłoby to proces organizacyjny – widziano niechętnie⁶. Po wydaniu nowej ustawy o spółdzielniach, w październiku 1920 r.⁷ rada nadzorcza podjęła decyzję utworzenia z dniem 15 stycznia 1921 r. Kartograficznej Spółki Akcyjnej Atlas⁸.

W 1924 r. doszło do zjednoczenia Spółdzielni Książnica Polska TNSW i Kartograficznej Spółki Akcyjnej Atlas. Nowo powstała firma przyjęła nazwę Książnica-Atlas Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych Spółka Akcyjna. Połączenie zainicjował Eugeniusz Romer wybitny geograf, twórca polskiej kartografii nowoczesnej, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie⁹, który w obu spółkach pełnił obowiązki prezesów rad nadzorczych¹⁰. Stanowisko naczelnego dyrektora pełnił Jan Piątek – wydawca, działacz organizacji księgarskich, z wykształcenia filolog i pedagog, sekretarz zarządu głównego Towarzystwa Naukowego Szkół Średnich i Wyższych¹¹.

Nowa spółka zakupiła od dawnej spółdzielni księgarsko-wydawniczej cały zapas jej wydawnictw oraz prawa wydawnicze, dzięki czemu była kontynuatorem Administracji Wydawnictw TNSW. Książnica-Atlas stała się jedną z największych

³ B. Konopska, *50 lat PPWK, 80 lat Książnicy-Atlas*, Warszawa 2001, s. 10–11.

⁴ Red. A. Kawecka-Gryczowa, *Książnica-Atlas*, [w:], *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski [dalej: EWoK], sz. 1299.

⁵ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 10.

⁶ Tamże.

⁷ Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach, Dz.U. 1920 nr 111 poz. 733 [online] <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19201110733> (dost. 20.06.2017 r.)

⁸ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 10–11.

⁹ *Romer Eugeniusz*, [w:] EWoK, sz. 2099.

¹⁰ J. Piwowarski, *Książnica Atlas*, [w:] P. Nowak i in., *Profesor Witold Romer (1900–1967). Działalność naukowa i artystyczna*, Wrocław 1998, s. 50.

¹¹ *Piątek Jan*, [w:] EWoK, sz. 1833.

firm wydawniczych w Polsce¹². Odnosiła sukcesy nie tylko w kraju, ale również za granicą, wnosząc do światowego dorobku nowatorskie rozwiązania metodologiczne i techniczne. Pod względem dokonań porównywana była ze szkołami wiedeńską i lwowską z drugiej połowy XIX w. czy edynburską i radziecką z XX w¹³.

W 1928 r. Spółka odnotowana została w roczniku „Spółki akcyjne w Polsce”¹⁴. Główną działalność przedsiębiorstwa stanowiło wydawanie podręczników dla szkół wszystkich typów, map, atlasów geograficznych i historycznych. Jak podaje Ewa Wójcik:

Biorąc pod uwagę całe dwudziestolecie, największą produkcją książki szkolnej wykazała się Książnica Atlas, kontynuatorka wydawnictwa Książnica Polska, która w omawianym okresie wydała 343 tytuły podręczników i 120 tytułów literatury pomocniczej¹⁵.

Nakładem Książnicy-Atlas ukazywało się kilkanaście tytułów czasopism, takich jak: „Muzeum”, „Czasopismo Geograficzne”, „Matematyka i Szkoła”, „Polski Przegląd Kartograficzny”, „Przyroda i Technika”, tygodnik dla młodzieży „Iskry”, „Przegląd Wydawnictw Książnicy-Atlas”. Wydawano prace naukowe i podręczniki dla szkół wyższych, literaturę piękną i podróżniczą, książki dla dzieci i młodzieży, lektury szkolne, wydawnictwa z zakresu sztuki. Książnica-Atlas specjalizowała się w seriach wydawniczych, m. in. „Biblioteka Pedagogiczno-Dydaktyczna”, „Biblioteka Przekładów Dzieł Pedagogicznych”, „Biblioteka Przyrody i Techniki”, Biblioteki „Iskier” i „Iskierek”, „Biblioteki lektur w językach obcych”. Pod redakcją prof. Z. Łempickiego wydano pięciotomową encyklopedię *Świat i życie*, ukończoną w 1936 r¹⁶. Od 1937 r. wydawano pocztówki fotograficzne powielane przy użyciu oryginalnych negatywów¹⁷. Jak wspomina B. Kupiec:

widokówki miały stanowić ilustracyjne uzupełnienie z zakresu krajoznawstwa, przyrody, historii, kultury, będąc zarówno pomocą naukową, jak i dobrym obrazkiem (...)¹⁸

W sumie nakładem Książnicy Polskiej i Książnicy-Atlas wydano ponad 3200 książek, map, atlasów, tablic poglądowych do użytku szkolnego. Za wysoki poziom tych publikacji, zwłaszcza map i atlasów, Książnicy-Atlas przyznano wiele nagród i wyróżnień w kraju i za granicą¹⁹.

¹² E. Wójcik, *Książka dla dzieci i młodzieży w ofercie wydawców lwowskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” vol. 12 (2014), s. 28–29, za: *Książnica-Atlas, Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze TNSW w latach 1885–1925*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 8, s. 248–252; J. Szafran, *Dla dobra polskiej szkoły, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych i jego funkcje społeczno-oświatowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2010, s. 156–159.

¹³ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 10–11.

¹⁴ J. Piwowarski, *Książnica Atlas*, [w:] P. Nowak i in., *Profesor...*, s. 50, za: *Spółki Akcyjne w Polsce*, Poznań, Warszawa 1928.

¹⁵ E. Wójcik, *Podręczniki szkolne i opracowania dydaktyczne w repertuarze wydawców lwowskich dwudziestolecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” vol. 11 (2013), s. 171.

¹⁶ *Książnica-Atlas*, [w:] EWoK, sz. 1300.

¹⁷ J. Piwowarski, *Książnica Atlas*, [w:] P. Nowak i in., *Profesor...*, s. 67.

¹⁸ Tamże, s. 67–68, za: B. Kupiec, *Dzieło mistrza chwali*, „Fotografia” 1957, nr 12, s. 297.

¹⁹ *Książnica-Atlas*, [w:] EWoK, sz. 1300.

W latach trzydziestych kartografia polska zdobyła uznanie nie tylko dzięki innowacjom metodologicznym i technicznym. Polska stała się też miejscem światowych spotkań geografów i kartografów. W 1934 r. odbył się w Warszawie Międzynarodowy Kongres Geograficzny, w czasie którego otwarto pierwszą o światowej randze międzynarodową wystawę kartografii, zorganizowaną według koncepcji Romera²⁰.

Firma posiadała własne księgarnie od 1921 r. we Lwowie (przejęte w 1936 r. przez Aleksandra Maazzucato) i w Warszawie (przeszły w ręce przedsiębiorstwa W. Michalak i Ska w 1935 r.). Od 1924 r. siedzibą dyrektora naczelnego była Warszawa, a zarząd pozostawał we Lwowie.

Rozkwit Książnicy-Atlas przerwała II wojna światowa²¹. Zakłady we Lwowie²² uległy nacjonalizacji (1939 r.), następnie zniszczeniu przez Niemców (1941 r.). Lokal Dyrekcji w Warszawie²³ i część zasobów z magazynów uległo zniszczeniu (wrzesień 1939 r.).

W pierwszych latach powojennych Polska Ludowa stanęła w obliczu odbudowy zniszczonej bazy produkcji wydawniczej²⁴. Książnica-Atlas wznowiła działalność początkiem 1946 r. we Wrocławiu²⁵. Jak opisał Julian Czyżewski:

W połowie 1946 roku powstał we Wrocławiu z zupełnego rozbicia potężnej przed wojną spółki wydawniczej :Książnica-Atlas (bilansowe szkody wojenne przekroczyły 15 mln. w złocie), skromny i unikający rozgłosu nowy instytut wydawniczy 'Książnica-Atlas'. Tam też wskrzesił rektor Kulczyński malutki 'Instytut Kartograficzny im. E. Romera' przy Uniwersytecie Wrocławskim. (...) ²⁶.

Wydawano podręczniki dla szkół licealnych, zawodowych, książki pomocnicze, lektury, literaturę piękną, mapy ściennie, podręczne i konturowe, atlasy szkolne geograficzne i historyczne²⁷.

Bilans firmy w 1950 r. dowodził, że stan majątkowy i dochodowość spółki są dobre i nie niosą z sobą zagrożeń dla jej działalności. Z czasem jednak klimat wokół niej się zmienił. Z miesiąca na miesiąc kolejne tytuły książkowe (stanowiące podstawą produkcji) nie były zatwierdzane do użytku szkolnego przez Komisję Ocen Ministerstwa Oświaty. Prof. Bogdan Suchodolski, zasiadający w radzie nadzorczej, bezskutecznie próbował interweniować u urzędników Ministerstwa. Coraz większe zastrzeżenia do produktów Książnicy-Atlas miał również Urząd Kontroli Prasy. W efekcie możliwość wykonania planu wydawniczego w 1950 r. spadła o ponad 50%²⁸.

W roku 1950 zaprzestano udzielania firmie kredytów bankowych, zwiększyło się zainteresowanie nią władz fiskalnych, odbiorcy nie regulowali należności,

²⁰ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 11–12.

²¹ *Książnica-Atlas*, [w:] EWoK, sz. 1300.

²² We Lwowie Książnica-Atlas mieściła się przy ul. Czarnieckiego 12.

²³ Lokal Dyrekcji w Warszawie 1, Nowy Świat 59.

²⁴ Zob. H. Szwejkowska, *Wybrane zagadnienia z dziejów książki XIX–XX wieku*, Warszawa, Wrocław 1981, s. 96–100.

²⁵ *Książnica-Atlas*, [w:] EWoK, sz. 1300.

²⁶ J. Piwowarski, *Książnica Atlas*, [w:] P. Nowak i in., *Profesor...*, s. 68 za: J. Czyżewski, *Życie i dzieło Eugeniusza Romera*, [w:] E. Romer, *Wybór pism*, t. 1, Warszawa 1960.

²⁷ Tamże.

²⁸ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 11–12.

koniecznością stało się wpłacanie przy odbiorze wydawnictw z drukarni pełnej kwoty za druk i oprawę (zgodnie z zarządzeniem dotyczącym sektora prywatnego). Książnica-Atlas jako spółka akcyjna traciła rację bytu w ówczesnych realiach ustrojowych²⁹.

25 września 1950 r. T. Dietrich, Minister Handlu Wewnętrznego, wydał zarządzenie w sprawie ustanowienia przymusowego zarządu państwowego nad przedsiębiorstwem spółki akcyjnej Książnica-Atlas:

§ 1. Ustanawia się z dniem 1 lipca 1951) r. przymusowy zarząd państwowy nad przedsiębiorstwem spółki akcyjnej pod nazwą: 'Książnica-Atlas' we Wrocławiu – Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze – Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych.

§ 2. Przymusowy zarząd państwowy powierza się Państwowym Zakładom Wydawnictw Szkolnych VI Warszawie - przedsiębiorstwo państwowe wyodrębnione.

§ 3. Przymusowy zarząd państwowy sprawowany będzie zgodnie z postanowieniem dekretu z dnia 16 grudnia 1918 r. w przedmiocie przymusowego zarządu państwowego (Dz. Pr. P. P. Nr 21, poz. 67) wraz z późniejszymi zmianami.

§ 4. Zarządzenie niniejsze jest natychmiast wykonalne³⁰.

Sprawa upaństwowienia Spółki przeciągała się, szukano środków zaradczych. 15 października 1950 r. pod nazwą firmy zaczęto dodawać: „Pod Zarządem Państwowym”³¹. Podporządkowując się treści pisma z dn. 24 października 1950 r., na podstawie Dekretu Ministerstwa Handlu Wewnętrznego, Zakłady zostały:

oddane w państwowy zarząd przymusowy z terminem rozwiązania umowy 31 stycznia 1951 r.³²

Po dwóch latach Książnica-Atlas przeszła pod zarząd Centralnego Urzędu Geodezji i Kartografii, co uniemożliwiło kolejne zmiany. Polegały one na podziale firmy: Dział Książkowy przekazano kilku wydawnictwom książkowym, a Dział Mapowy w całości nowemu Państwowemu Przedsiębiorstwu Wydawnictw Kartograficznych. Ostateczne upaństwowienie Książnicy-Atlas dokonało się z dniem 1 stycznia 1955 r., kiedy otrzymała nową nazwę i status zamiejscowego Wydziału Produkcyjnego (od 1985 Oddziału) Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych³³.

Książnica-Atlas do czasu likwidacji w 1951 r. wydała lub wznowiła 126 podręczników i książek i ponad 100 map i 6 atlasów.³⁴

Oferta Książnicy-Atlas adresowana do młodego odbiorcy była różnorodna, w większości przeznaczona dla młodzieży, ale znajdowały się w niej także książki dla dzieci. Książnica wydawała wiele serii dla młodego odbiorcy, np.: „Biblioteka

²⁹ Tamże.

³⁰ „Monitor Polski” 1950, nr 107, s. 869.

³¹ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 11-12.

³² J. Piwowarski, *Książnica Atlas*, [w:] Nowak P. i in., *Profesor...*, s. 73 za: na podstawie korespondencji znajdującej się w zbiorach dokumentów przechowywanych przez Jana Romera we Wrocławiu.

³³ B. Konopska, *50 lat PPWK...*, s. 13-15.

³⁴ *Książnica-Atlas*, [w:] EWoK, sz. 1300-1301.

Iskier”, „Biblioteka Iskierek”, „Teatr Polski Żywej”, „Biblioteka Podróżnicza”, „Biblioteczka Biologiczna”. Książki wydane w seriach wyróżniały się dbałością o szatę graficzną, ciekawą problematyką i starannym doбором autorów. Oferowane nakłady były spójne z propagowanym wzorem kształcenia młodego pokolenia, zgodnie z którym różnokierunkowa wiedza, znajomość języków obcych i wszechstronne zainteresowania kształtowały nowoczesnego obywatela³⁵.

„Biblioteczka Biologiczna”

Jedną z serii wydawniczych Książnicy-Atlas była wymieniona powyżej „Biblioteczka Biologiczna”. Wspólnymi elementami serii były: tematyka zeszytów (wybrane zagadnienia z niektórych dyscyplin naukowych, wchodzących w skład nauk biologicznych), format, druk i numeracja w jej obrębie. Na podstawie informacji zawartych przez wydawcę na wyklejkach (w wewnętrznych stronach okładek) możliwe jest poznanie przeznaczenia serii; wydawane zeszyty miały na celu dostarczenie uczniom i nauczycielom liceów monograficznie opracowanych zagadnień biologicznych, uwzględnionych w programach nauczania lub ściśle się z nimi łączących.

Celem książek popularnonaukowych było i jest dostarczanie adresatom w zrozumiały sposób wiedzy z konkretnych dziedzin, rozbudzanie i rozwijanie ich zainteresowań. Zawarta w nich wiedza o przeszłości pozwala poznać i docenić długą drogę, jaką przebyła ludzkość. Pozycje popularnonaukowe pisane są z myślą o poszukiwaczach wiedzy³⁶. Poszczególne tomiki „Biblioteczki Biologicznej” obejmowały opracowanie wybranych działów biologii w rodzaju skryptów, przeznaczonych do użytku ucznia. Poniższa tabela wskazuje tytuły zeszytów ukazujących się w serii.

Tab. 1. Seria „Biblioteczka Biologiczna”

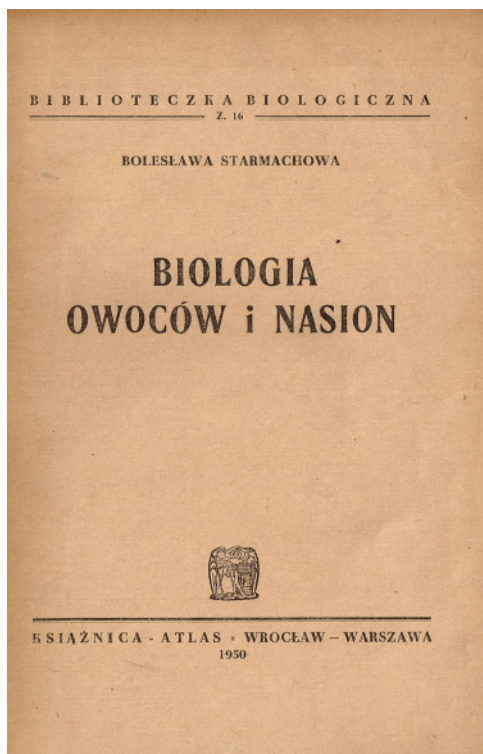
Nr zeszytu	Tytuł zeszytu	Autor	Miejsce, wydawca, rok wydania	Liczba stron	Ryciny, talice
1	Witaminy	Skarżyński, Bolesław	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938]	63 [1] s.	16 rycin
2	Owady	Koehler, Witold	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938]	71 [1] s.	16 rycin i tablica
3	Grzyby pasożytne	Kawecka-Starmachowa, Bolesława	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938]	45 [2] s.	23 ryciny
4	Z zagadnień ekologii zwierząt	Mikulski, Józef Stanisław	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938].	58 [1] s.	8 rycin
5	Z zagadnień mechaniki rozwoju	Smreczyński, Stanisław	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1938	57 [2] s.	15 rycin

³⁵ E. Wójcik, *Książka dla dzieci i młodzieży w ofercie wydawców...*, s. 29–30.

³⁶ A. Walska-Golowska, *Źródło wiedzy i rozrywki... Książka popularnonaukowa dla dzieci i młodzieży*, „Hejnał Oświatowy” 2017, nr 1, s. 9.

6	Biologowie polscy	Maślankiewiczowa, Zofia	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1938.	74 [2] s.	9 rycin
7	Hormony	Skowron, Stanisław Teofil	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938].	47 [1] s.	22 ryciny
8	Zwierzęta ginące i ich ochrona : ssaki i ptaki	Marchlewski, Jan	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [ca 1938].	51 [1] s.	28 rycin
9	Przymierze z przyrodą : (podstawowe pojęcia i znaczenie ochrony przyrody)	Dyakowska, Jadwiga	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [post 1936].	79 s.	26 rycin
10	Krążenie pierwiastków w przyrodzie	Latinik-Vetulani, Irena	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [ca 1936]	58 [2] s.	16 rycin
11	Instynkt i jego przejawy w świecie zwierzęcym	Wojtusiak, Roman Józef	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938]	70 [2] s.	19 rycin
12	Wrogowie i sprzymierzeńcy naszych lasów, sadów i pól ze świata owadów	Nowicki Świetosław	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938]	54 [2] s.	21 rycin
13	Z biologii pijawek	Pawłowski, Leszek Kazimierz	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1938].	39 [1] s.	15 rycin
14	Płazy	Szarski, Henryk	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, cop. 1939	50 [2] s.	35 rycin
15	Świat chorobotwórczych bakterii	Kleczkowski, Alfred	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, [1939]	50 [2] s.	14 rycin
16	Biologia owoców i nasion	Kawecka- Starmachowa, Bolesława	Wrocław ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1950.	84 s.	59 rycin
17	Dziedziczność u człowieka. Cz. 1, Dziedziczenie cech fizycznych	Skowron, Stanisław Teofil	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1939	61 [3] s.	21 rycin
18	Dziedziczność u człowieka. Cz. 2, Dziedziczenie cech psychicznych	Skowron, Stanisław Teofil	Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1939	79 [1] s.	11 rycin
19	Torfowiska i torfy	Tołpa, Stanisław	Wrocław ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1949.	79 [1] s.	35 rycin

Tytuły tomików i ich analiza treściowa pozwalają stwierdzić, że najwięcej, bo sześć, zeszytów w obrębie serii wydano z zakresu zoologii (z. 2, 8, 11, 12, 13,14). Nieco mniej zeszytów, cztery, dotyczyło ekologii (z. 4, 9, 10, 19), a dwa zeszyty botaniki (z. 15, 16). Następnie dwa zeszyty z genetyki (przy czym są to dwie części jednego zagadnienia (z. 17, 18), a najmniej, po jednym zeszycie, wydano z zakresu biochemii (z. 1), mykologii (z. 3), biologii rozwoju (z. 5), endokrynologii (z. 7) i dziejów biologii na świecie i w Polsce (z. 6).

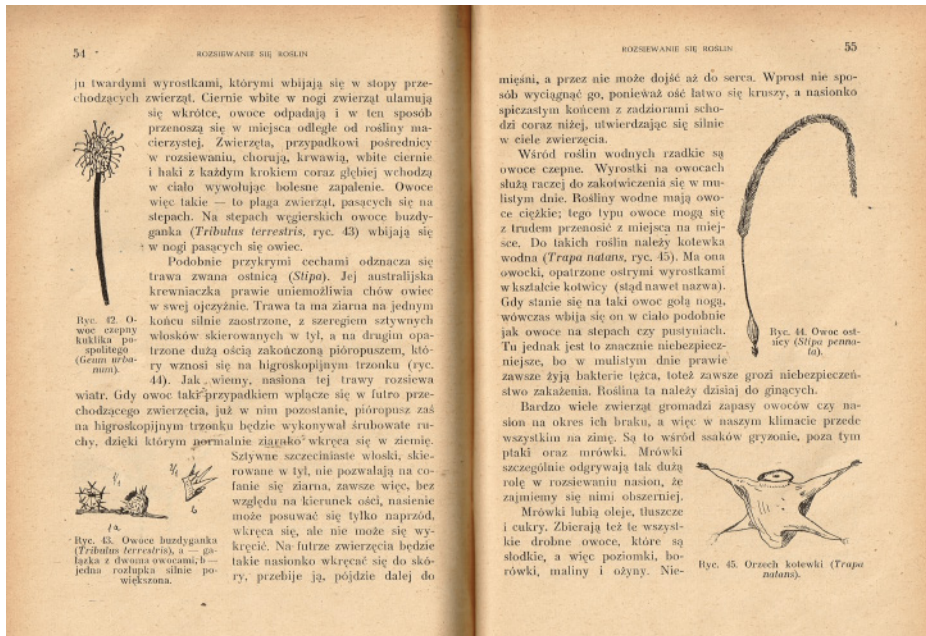
Autorami zeszytów serii „Biblioteczka Biologiczna” byli wybitni polscy pracownicy naukowcy i popularyzatorzy nauki, jak Stanisław Teofil Skowron – krakowski biolog, zoolog, genetyk, ewolucjonista, czy Irena Latinik-Vetulani – biolog, doktor filozofii, co wpływało na wysoką wartość merytoryczną tomików. Siedemnaście zeszytów ukazało się w czasie lwowsko-warszawskim Książnicy-Atlas, dwa po wznowieniu jej działalności we Wrocławiu.

Do wszystkich numerów zastosowano bezszwowe, miękkie okładki jednolite. Ich wewnętrzne strony w większości zadrukowane były informacją o serii, planowanymi tytułami zeszytów, a także innymi tytułami książek i czasopism przyrodniczych polecanych i wydawanych przez Książnicę-Atlas.

Na stronie tytułowej umieszczano tytuł serii, jego numer, autorstwo, wydawcę, logo wydawnictwa (które ulegało przeobrażeniom) i miejsce wydania. Niekiedy pojawiała się informacja o dacie wydania i ilości rycin. Daty wydania zeszytów spisane w tabeli (Tab. 1) zostały zaczerpnięte z opisów bibliograficznych poszczególnych

numerów serii „Biblioteczka Biologiczna” dostępnych w katalogu bibliotek naukowych NUKAT i zweryfikowane z autopsji.

Zeszyty miały różną objętość, od 39 s. (z. 13), po 84 s. (z. 16) i różną liczbę rycin pojawiających się w tekście, od 8 (z. 4) do 59 (z. 16). Spisy treści z tytułami rozdziałów (rzadko z podrozdziałami) oraz spisy rycin zamieszczano na końcu, co typowe było dla wydawnictw popularnych. Seria zachowała spójność od strony typograficznej. Zeszyty wydawane były w tej samej wielkości (21 cm) i przy wykorzystaniu tej samej jakości papieru (kl. VII).

Na uwagę zasługują najobszerniejszy, liczący 84 strony zeszyt nr 16 – *Biologia owoców i nasion*, dostarczający wielu rzeczowych informacji. Numer ten, w stosunku do pozostałych, zawiera także najwięcej rycin – 59. Tylko w tym zeszytce, na stronie redakcyjnej zamieszczono informację o nakładzie (5 500 egzemplarzy) i wykorzystanym papierze (61x86, gr 60, kl. VII), o dacie otrzymania rękopisu (17.01.1950 r.) i dacie wydania (wrzesień 1950). Ponadto, pojawia się na niej informacja potwierdzająca wykorzystanie przez szkoły niektórych tytułów wchodzących w skład popularnonaukowych serii wydawniczych jako literatury uzupełniającej do nauczania:

Praca zatwierdzona jako dozwolona w bibliotekach szkół stopnia licealnego – pismem Ministerstwa Oświaty z dn. 11 marca 1949 r. nr VI c- 2585/48.

Podsumowanie

Seria „Biblioteczka Biologiczna” może stanowić interesujący materiał nie tylko dla bibliologów, ale i badaczy historii dydaktyki biologii, będąc przykładem popularnonaukowej serii wydawniczej adresowanej do uczniów i nauczycieli liceów,

zapoczątkowanej w końcowej fazie dwudziestolecia międzywojennego. Na szczególną uwagę zasługuje z. 16, mający najpóźniejszą datę wydania. Dalsze badania będą zmierzały do ustalenia, czy był on dodrukiem w roku 1950, związanym z zaakceptowaniem znajdujących się w nim treści do programów nauczania lub wyjaśnienia powodów jego pominięcia, w trudnym historycznie okresie przypadającym na rok 1939. Wszystkie zbadane egzemplarze zachowały się i są dostępne w zbiorach bibliotek naukowych, między innymi w Krakowie: w Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego, Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej, Bibliotece Głównej Uniwersytetu Rolniczego. Żadna z wymienionych księżnic nie posiada opisywanej serii w komplecie.

Bibliografia

- B. Bienkowska, H. Chamerska, *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992, s. 63.
- J. Czyżewski, *Życie i dzieło Eugeniusza Romera*, [w:] E. Romer, *Wybór pism*, t. 1, Warszawa 1960.
- B. Konopska, *50 lat PPWK, 80 lat Książnicy-Atlas*, Warszawa 2001, s. 10–11.
- Książnica-Atlas*, [w:] A. Kawecka-Gryczowa (red.), *Encyklopedia Wiedzy o Książce*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, ł. 1299–1301.
- Książnica-Atlas, Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze TNSW w latach 1885–1925*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 8, s. 248–252.
- B. Kupiec, *Dzieło mistrza chwali*, „Fotografia” 1957, nr 12, s. 297.
- Piątek Jan*, [w:] A. Kawecka-Gryczowa (red.), *Encyklopedia Wiedzy o Książce*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, 1833.
- J. Piwowarski, *Książnica Atlas*, [w:] P. Nowak i in., *Profesor Witold Romer (1900–1967). Działalność naukowa i artystyczna*, Wrocław 1998, s. 50.
- Romer Eugeniusz*. [W:] A. Kawecka-Gryczowa (red.), *Encyklopedia Wiedzy o Książce*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, szp. 2099.
- Spółki Akcyjne w Polsce*, Poznań, Warszawa 1928.
- J. Szafran, *Dla dobra polskiej szkoły, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych i jego funkcje społeczno-oświatowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2010, s. 156–159.
- H. Szwejkowska, *Wybrane zagadnienia z dziejów książki XIX–XX wieku*, Warszawa, Wrocław 1981, s. 96–100.
- Walska-Golowska, *Źródło wiedzy i rozrywki... Książka popularnonaukowa dla dzieci i młodzieży*, „Hejnał Oświatowy” 2017, nr 1, s. 9.
- E. Wójcik, *Książka dla dzieci i młodzieży w ofercie wydawców lwowskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” vol. 12 (2014), s. 28–29.
- E. Wójcik, *Produkcja wydawnicza Lwowa w latach 1919–1939 – problemy metodologiczne*, [w:] W.M. Kolasa, I. Pietrzekiewicz, M. Rogoż (red.), *Kraków-Lwów 2014*, T. XI, *Książki XIX–XX wieku*, s. 28–29.
- E. Wójcik, *Podręczniki szkolne i opracowania dydaktyczne w repertuarze wydawców lwowskich dwudziestolecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” vol. 11 (2013), s. 171.

“Biological Library” – popular science publishing series of the Książnica-Atlas

Abstract

In the second half of the 19th century and until the Second World War, Lviv was one of the most important book production centers and publishing movement. Książnica-Atlas, being an extension of the Publishing Administration of the Higher Schools Teachers Association in Lviv, has equipped one school in Poland with wall maps and atlases to teach geography and history, in schoolbooks, school readings, encyclopaedias, dictionaries, gave teachers methodical guides, and the administration was given cabinet maps. The Książnica-Atlas offer was mostly directed at adolescents, but it also contained children books. One of the many publishing series of the Książnica-Atlas directed at a younger reader was the “Biological Library”. The aim of the notebooks published within this series was to provide high school students and teachers with the monographically developed biological issues.

Keywords: Książnica-Atlas, publishing scene, popular science book, children and youth books

Anna Walska-Golowska
Faculty of Philology
Pedagogical University in Cracow
Pedagogical Regional Library in Cracow